Birodalom, *owog*, *yas*
(Hagyományos nomád műveltség 1.)

Birtalan Ágnes
Mongol és Belső-ázsiai Tanszék
(2023)

Források 1.

- *A mongolok titkos története*. Ford. és jegyzetekkel ellátta Ligeti Lajos. Budapest, Gondolat 1962.
- Pallas, Peter Simon, *Sammlungen historischer Nachrichten über die mongolischen Völkerschaften*. St. Petersburg, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften 1776. (Utánnyomás Graz 1980.)
- Rubruk útleírása 1255-ből. In: *Julianus barát és napkelet fölfedezése*. Szerk. Györffy György. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó 1986. pp. 201–380.

Források 2.

- Birtalan, Ágnes: *Material Culture (Traditional Mongolian Culture I.). Materielle Kultur. (Traditionelle mongolische Kultur I.). A mongol nomádok anyagi műveltsége. (Hagyományos mongol műveltség I.). Ulamǰlalt mongol soyol*. Szerk./Ed./Hrsg. Birtalan, Ágnes. Wien – Budapest, IVA-ICRA Verlag – ELTE, Belső-ázsiai Tanszék 2008. (DVD)

A képek forrása

- A Nagy Mongol Birdalom. http://www.worldtreasuresblog.org/2015/09/kublai-khans-birthday.html (2019.09.17.)
- Alan-koa. http://ognikurumkana.ru/articles/media/2017/3/29/alan-goa-na-istoricheskoj-rodine/ (2019.09.17.)
- Alan-koa példázata. http://samlib.ru/m/miksjusx/alangooa.shtml/ (2019.09.17.)
- **Barkudzsin-koa és Horilaltaj mergen** http://samlib.ru/img/m/miksjusx/alangooa/index.shtml (2019.09.17.)
- **Börte-csino és Goo-maral.** http://undesten.mn/15966.html (2019-09.17.)
- https://faol.artstation.com/projects/kab8A (2019-09-17.)
- Dobun mergen. http://samlib.ru/img/m/miksjusx/alangooa/index.shtml (2019.09.17.)
- Duva-sohor és Dobun mergen. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Dobun_Mergen_%26_Duva_Soqor.jpg (2019.09.17.)
- MTT első oldal. https://en.wikipedia.org/wiki/The_Secret_History_of_the_Mongols#/media/File:Secret_history.jpg (2019.09.17.)
- Seidenstrasse. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Silk_Road_in_the_I_century_AD_-_de.svg
- Silkroad map. https://stephenklk.wixsite.com/kongteach/single-post/2019/09/08/what-was-the-silk-road-and-does-a-modern-day-one-exist
- Temüdzsin és Dzsamuka. http://anews.mn/8789.html (2019.09.17.)

Network: Selyemút, Prémút

- Höllmann, Thomas O.: *A Selyemút*. (Corvina Tudástár. Geo). Budapest, Corvina Kiadó 2006.

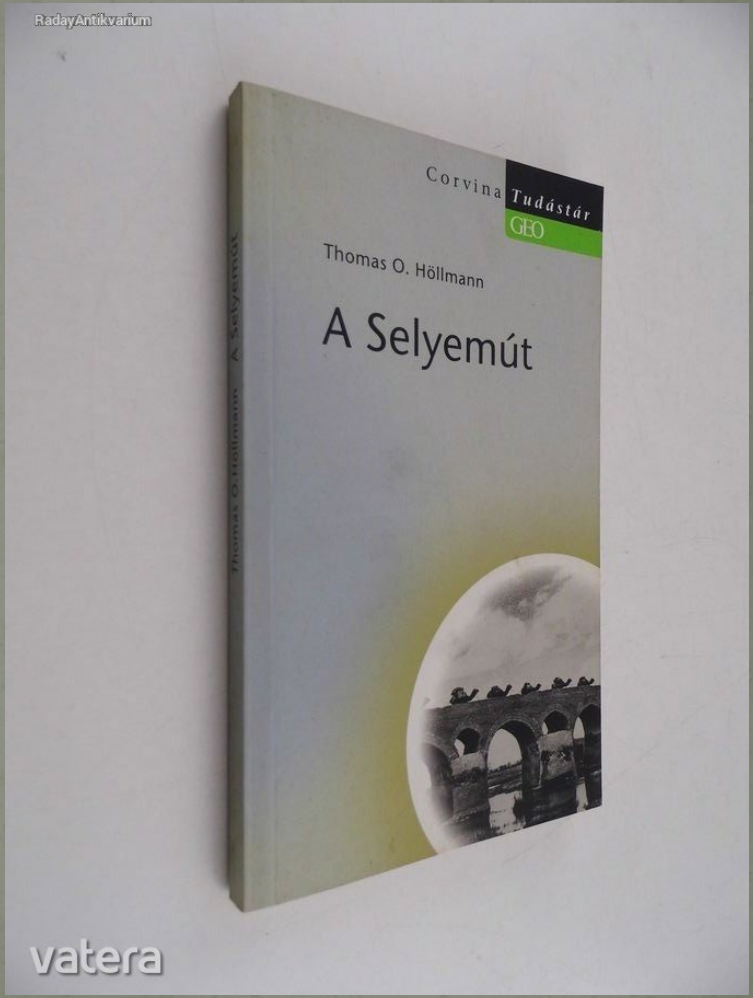

Ancient Silk Road
Lithuania
Belarus
Poland
Berlin
Prague
Czechia
Vienna
Austria
Ukraine
Moldova
Croatia
Black Sea
Italy
Rome
ITALY
Bulgaria
Greece
Istanbul
Turkey
Turkey
Georgia
Caspian Sea
Azerbaijan
Uzbekistan
Kyrgyzstan
Turkmenistan
Tajikistan
CHINA
Mongolia
Novosibirsk
Новосибирск
Mediterranean Sea
Syria
Lebanon
Israel
Jordan
Iraq
Iran
Afghanistan
Pakistan
INDIA
Nepal
Bhutan
Bangladesh
Myanmar
(Burma)
Laos
China
Libya
Egypt
Persian Gulf
Riyadh
الرياض
Saudi Arabia
United Arab
Emirates
Mecca
مكة
Red Sea
Oman
Mumbai
मुंबई
CREDITS
Google Maps
Silk Road Map by worldmap.harvard.edu
Vector Graphics by Vecteezy.com
Camels Designed by Freepik
Marco Polo By Grevembrock (Scanné de Coureurs des mers, Poivre d'Arvor.)

Seidenstraße
Ungefähr 1. Jahrhundert n. Chr.
Hauptroute der Seidenstraße
Andere Karawanenstraßen
Europa
Germania Magna
Sarmatia
Massalia
Rom
Italien
Mittelmeer
Schwarzes Meer
Panticapaeum
Byzanz
Skythien
Kaspisches Meer
Sogdien
Yining
Turpan
Anxi
Wuwei
Luoyang
Ningbo
Dunhuang
Chang'an
Hangzhou
Kokand
Aksu
Samarkand
Antiochia
Libyen
Alexandria
Tyros
Damaskus
Dura Europos
Aria
Kashgar
Hotan
China
Fuzhou
Quanzhou
Merw
Balch
Baktrien
Bagram
Qumis
Seleukia Ktesiphon
Charsadda
Taxila
Persien
Ägypten
Guangzhou
Afrika
Rotes Meer
Gedrosien
Machtura
Pataliputra
Arabien
Tamluk
Indien
Ок-Ео
Amravati
Machilipatnam
Abessinien
Aden
Indischer Ozean

A Nagy Mongol Birodalom (a 13. század vége)

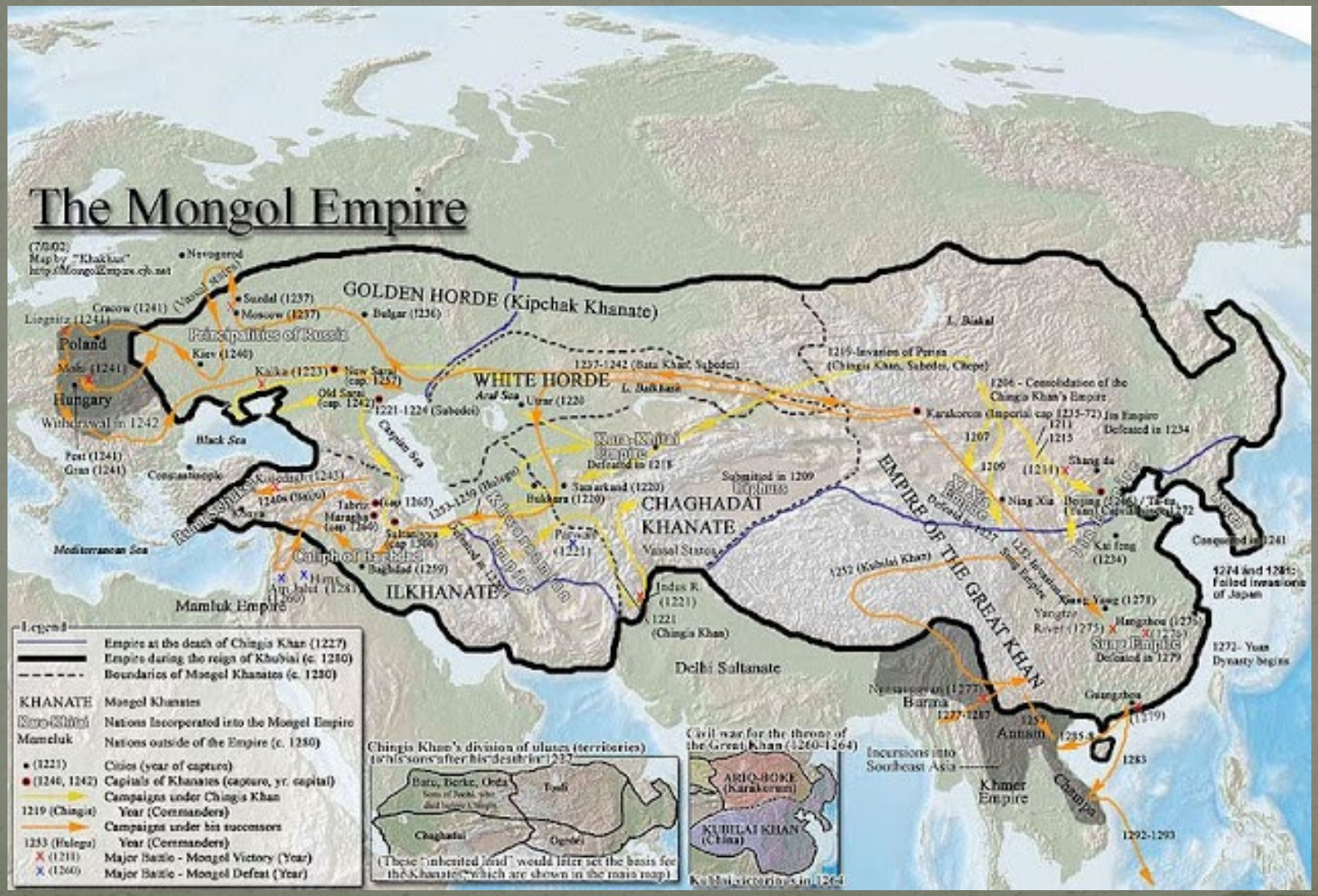

A mongol népek mai elterjedése

Forrás: Birtalan, *Mythology der mongolischen Volksreligion*

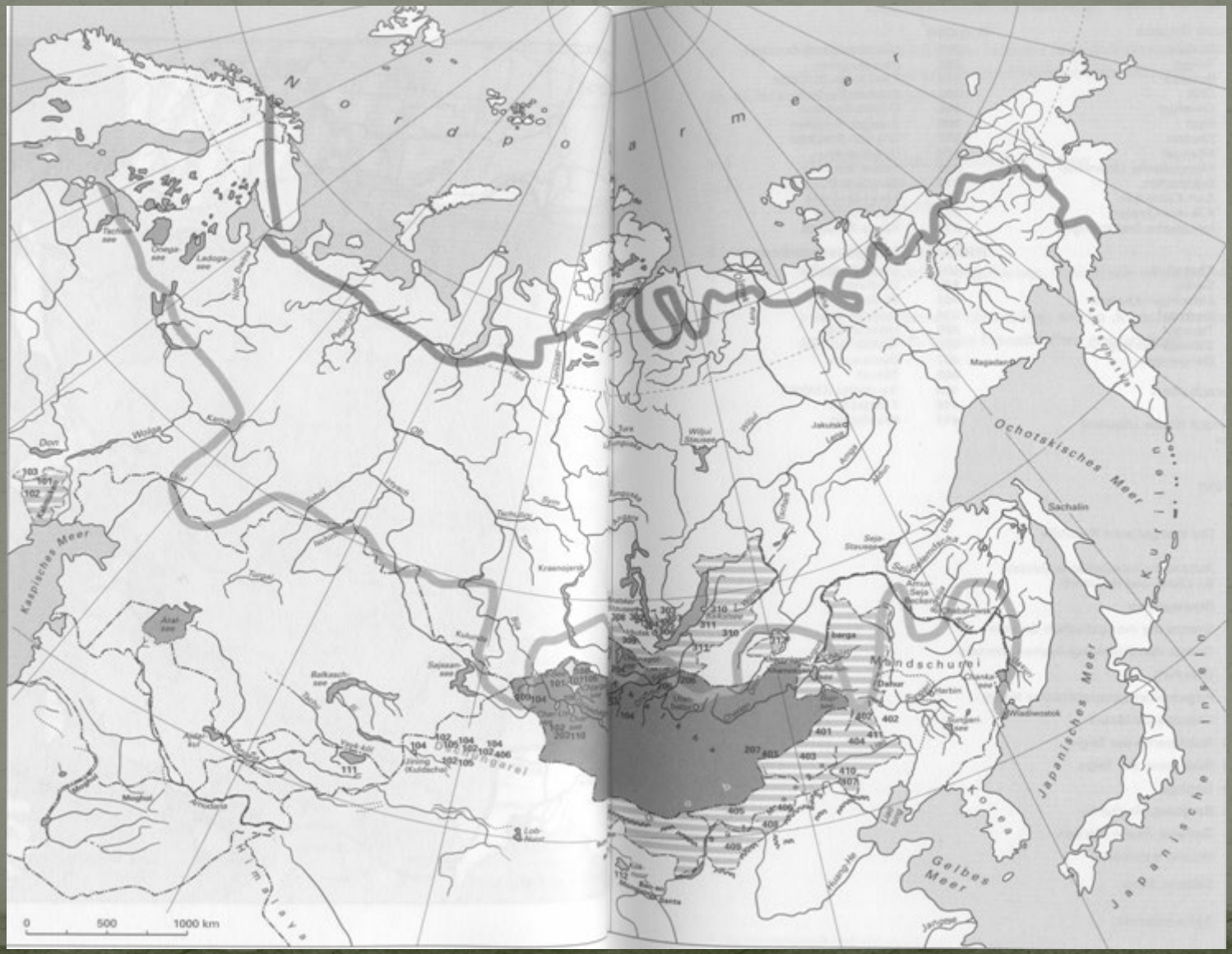

到了呵　名　怕著　快　黃馬　有來

古兒恢魯額　赤列都　阿余周　古兒敦忽必圖　阿主元

黃馬自的　腿　他的　打著　岡　越過　躲了呵

忽必余安　忽牙亦訥迭列抽　忽不里南巴里思　不魯灰魯阿

後頭自　他的　三箇　隨即趕了　人名　山背

豁亦訥察亦訥　忽兒巴元剌　元荅阿剌都罷　赤列都豁失溫

畏過　回著　車子　自的行　來了呵

忽赤里思　合里周　帖兒堅　都里顏　亦列恢魯額

那裏　婦人名　說　那　三箇　人行　覺麽你

田迭阿額侖元眞鳴詁列論　帖迭忽兒班合剌泥　元合巴元赤

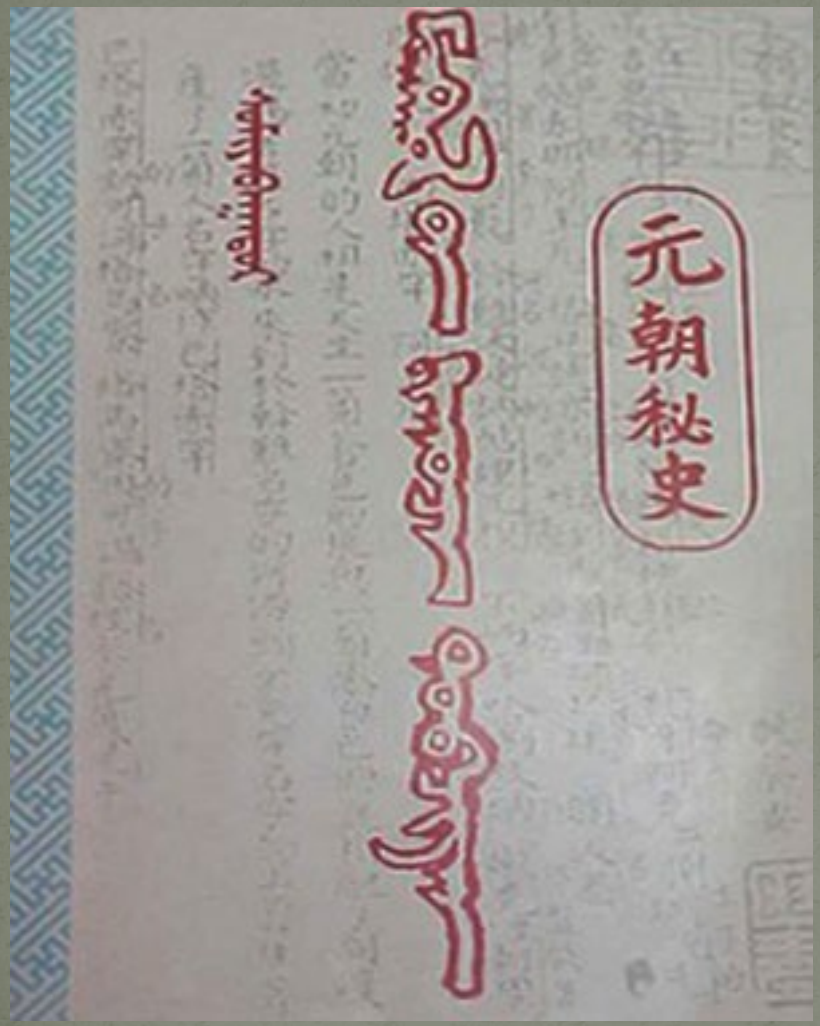

MTT

- (1) Dzsingisz kán származása. Élt egy **kékesszürke farkas, ki az Ég rendeléséből született. Felesége egy rőtes szarvasünő volt**. Átkeltek a Tenggisz taván, megszálltak az Onon folyó forrásánál, a Burkan-kaldun hegyénél, ott született meg fiuk, Batacsikan.
  (2) Batacsikan fia Tamacsa volt, Tamacsa fia Koricsar-mergen, Koricsar-mergen fia Audzsam-boroul, Audzsam-boroul fia Szali-kacsau, Szali-kacsau fia Jeke-nidün, Jeke-nidün fia Szem-szocsi, Szem-szocsi fia Karcsu,
  (3) Karcsu fia **Bordzsigidaj-mergen, Bordzsigidaj-mergen felesége pedig Mongkoldzsin-koa**. Bordzsigidaj-mergen fiát Torokoldzsin-bajannak hítták, ennek volt egy felesége, Borokcsin-koa, egy legénye, Boroldaj-szujalbi és két pompás paripája, a Barna meg a Szürke. Torokoldzsinnak két fia született, **Duva-szokor, a vak, meg Dobun-mergen, az okos**.

Börte-csino és Goo-maral

2016

MTT

- Duva-szokornak csak **egy szeme volt, a homloka közepén**, de háromnapi járóföldre ellátott vele.
(5) Egyszer Duva-szokor öccsével, Dobun-mergennel felment a **Burkan-kaldunra**. Amint Duva-szokor a Burkan-kaldunról lenézett, meglátta, hogy a Tönggelik patak mentén egy csomó ember közeledik feléjük.
(6) Ekkor így szólt: Az errefelé vonuló emberek között az egyik **fekete ernyős kocsi bakján** egy szép leány ül. Ha még nem adták férjhez, öcsém, Dobun-mergen, megkérem neked. És odaküldte öccsét, Dobun-mergent, nézné meg.

Duva
Dobun

MTT

- Amikor Dobun-mergen odaért az emberekhez, kiderült, hogy a leány csakugyan **nagyon szép** és jóhírű, Alan-koa a neve, és még nem adták férjhez.
  (8) Ezzel a csomó emberrel pedig így állt a dolog. A Köl-barkudzsin völgykatlan urának, Barkudaj-mergennek a leányát, akit **Barkudzsin-koának hívtak, a kori-tümetek fejéhez, Korilartaj-mergenhez** adták feleségül. A kori-tümetek földjén, az Arik-uszun vize mellett Korilartaj-mergen felesége, **Barkudzsin-koa** szülte ezt az **Alan-koa** nevezetű leányt.

Barkudzsin-koa és Horilaltaj mergen

MTT

- **Alan-koa tehát Dobun-mergenhez ment feleségül, és két fiat szült neki. A fiúkat Bügünütejnek és Belgünütejnek hívták.**
  (11) Dobun-mergen bátyjának, Duva-szokornak négy fia volt. Közben Duva-szokor meghalt. Halála után fiai nagybátyjukat, Dobun-mergent kitagadták a családból, gyalázkodva otthagyták őt, és elvonultak. Megalakították a Dörben-nemzetséget, ebből keletkezett a dörben nép.

MTT

- Egyszer azután Dobun-mergen a Tokocsak dombra ment vadászni. Az erdőben összetalálkozott egy Urjangkaj-nemzetségbeli emberrel, aki egy hároméves szarvast ejtett el, és éppen oldalasának meg belsőségeinek sütésével foglalatoskodott.
(13) Dobun-mergen rászólt: Bajtárs, vadász-zsákmányt, hé! Adom, mondotta az, és a tüdőt, a fél szügyöt meg a bőrt megtartva magának, a hároméves szarvas többi húsát mind odaadta Dobun-mergennek.

- (17) Ezenközben Dobun-mergen meghalt. Dobun-mergen halála után Alan-koa, **bár nem volt férje, három fiút szült**. Ezeket Buku-kadaginak, Bukatu-szaldzsinak és **Bodoncsarnak, az ostobának** hívták. (18) A korábban Dobun-mergentől született két fiú, Belgünütej és Bügünütej így kezdett tanakodni anyjuk, Alan-koa háta mögött: Anyánknak nincsenek fivérei, nincsen vele egy fedél alatt élő férfi-atyafisága, nincsen férje, mégis ezt a három fiút szülte. A házban az egyedüli férfi Maalik, a Bajaut-nembeli, a három fiú bizonyosan az övé. Anyjuk, Alan-koa megtudta, mit beszélnek a gyerekek róla a háta mögött.

MTT

- (19) Egyszer aztán tavasszal megsütött egy télen született bárányt, fiait, Belgünütejt, Bügünütejt, Buku-katagit, Bukatu-szaldzsit, Bodoncsart, az ostobát, mind az ötöt leültette sorjában, és mindegyiknek **adott a kezébe egy-egy nyílvesszőt**. Törjétek el - mondotta. Azok minden nehézség nélkül széttörték az egyes nyílvesszőket. Majd csomóba kötött öt nyílvesszőt, azt adta oda, és így szólt: Ezt törjétek szét. **A csomóba kötött öt nyílvesszőt** mind az öten kézbe vették, egyik a másik után, sorjában, de eltörni nem tudták.
  (20) Anyjuk, Alan-koa erre így szólt: Fiaim, Belgünütej és Bügünütej, te engem magatok között gyanúsítgattok, hogy kié, **kinek a nemzetségéből való a három fiú**, akit szültem. Hogy gyanakodtok, igazatok van.

MTT

- (21) Éjszakáról éjszakára egy ragyogó, aranyos férfi jött hozzám a jurta fényeresztő nyílásának vagy az ajtóhomlokzatnak a fénynyalábján, megcirógatta hasamat, és fénysugara méhembe hatolt. Amikor elment, a nap és a hold sugarán távozott kúszva, mint valami aranyos eb.
- Esztelenül mit fecsegtek?
  Eszes ember érti a jelt:
  Ég isten fiai ők.
  Fekete fejű férfiak
  Fel nem érnek hozzájuk.
  Mikor majd mindenek kánjai lesznek:
  Mindent megért a köznép is.

MTT

- (22) Ezután Alan-koa intő szóval fordult öt fiához: Fiaim, mind az öten **egyazon anyaméhből** jöttetek a világra. Ha külön-külön maradtok, mint az iménti öt nyílvessző, akkor akárcsak az egyes nyílvesszőket, bárki könnyen összetör benneteket. De ha csomóba kötött nyílvesszők módjára együtt, egy akaraton lesztek, ugyan ki boldogulna veletek egykönnyen? Közben anyjuk, Alan-koa meghalt.
  (23) Anyjuk, Alan-koa halála után az öt testvér osztozkodni kezdett a vagyonon. Belgünütej, Bügünütej, Buku-katagi és Bukatu-szaldzsi, ők négyen kivették részüket, de **Bodoncsarról azt mondották, hogy ostoba bolond, nem számít a családhoz, ezért neki részt nem adtak**.

Alan-koa példázata

Photo by Mandai M

MTT

- (25) Ahogy így éldegélt, meglátta egyszer, amint **egy barna nőstény sólyom egy fácánt ejtett el**, és éppen lakmározott belőle. Túros hátú, csonka farkú, hátán fekete csíkos pej lovának szőréből **hurkot készített**, azzal elfogta a madarat, és gondjába vette.
  (26) Amikor nem volt mit ennie, lesbe állt, **és a farkasoktól sziklaszirthez űzött vadakat lenyilazta**, s így táplálkozott; de táplálékul összegyűjtötte magának a farkasok maradék ételét is. Ekképpen jól tartotta a maga torkát meg a barna solymát. Eltelt ez az év.
  (27) Kitavaszodott, megjöttek a vadkacsák, **barna solymát éhkoppra fogta**, majd rájuk szabadította. Az elejtett vadkacsákat meg vadlibákat szerteszét aggatta, úgyhogy
- **Ott vén fákról szállott bűz,**
  Odvas törzsekről terjedt a szag.

MTT

- (33) Bodoncsar bátyja, Buku-katagi nyomában ügetett lovával, egyszer csak megszólalt: Bátya, bátya, úgy van az rendjén, **ha feje van a testnek, gallérja a ruhának**! De bátyja, Buku-katagi ügyet sem vetett a beszédre.
  (34) Bodoncsar ugyanezt megint elmondta, bátyja azonban most sem hederített rá, választ neki nem adott. Menet közben Bodoncsar újra elmondta ugyane szavakat, mire így szólt a bátyja: Mit jelentsenek imént ismételgetett szavaid?

MTT

- (38) Bodoncsar, az előörs, rájuk rontott, **és egy nőt rabolt magának, aki a terhesség fele idejében járt**. Megkérdezte: Melyik nemzetségbe tartozol? A nő így válaszolt: A dzsarcsiutok Adangkan-Urjangkaj-nemzetségből származom.
  (39) Ezt a népet a testvérek, öten, megrohanták hát, kirabolták, s ekképpen vagyonhoz, **szolganéphez meg szálláshelyhez jutottak**.
  (40) A terhesség fele idejében tartó nő Bodoncsarhoz ment, s egy fiúgyermeket szült neki. **Minthogy idegen nép fia volt, Dzsadzsiradajnak nevezték el**; ő lett a dzsadaranok őse. Dzsadaradaj fiát Tügüüdejnek hívták. Tügüüdej fia Büri-bulcsiru, Büri-bulcsiru fia Kara-kadaan, Kara-kadaan fia Dzsamuka volt. Ezek lettek a Dzsadaran-nembeliek.

MTT

- (54) Ebben az időben történt, hogy **Jiszügej-baatur** szokása szerint az Onon mellett sólymászott, mikor összeakadt a merkit Jeke-csiledüvel, amint az az olkunuut néptől éppen **egy leányt kísért haza feleségül**. Jiszügej-baatur nyakát előre szegve kémlelődött, s úgy látta, hogy a nő rendkívül szép. Hazavágtatott, magával hozta bátyját, Nekün-tajsit meg öccsét, Daritaj-otcsigint.

MTT

- (55) Érkeztükre Csiledü megrettent. Gyors pejlova volt, megvagdosta pejkója tomporát, és egy dombon át eliramodott. Azok hárman utána. Csiledü megkerülte a domb kiugró lábát, és visszatért kocsijához. Höelün nagyasszony ekkor így szólt hozzá: Láttad azt a három embert? Még a szemük sem áll jól. Olyan a nézésük, mintha életedre törnének. Ha megmarad életed,
- Fenn a bakon szép lányokat,
  Fekete kocsin asszonyokat,
  Majd találsz te
  Magadnak.
- Ha megmarad életed, leányt is, asszonyt is lelsz te magadnak. Ha más a neve, nevezd el őt is Höelünnek. Menekülj! Szívd magadba szagomat, és eredj! Levetette ingét, az meg kinyújtott karral, lóhátról elvette. Ekkorra a három ember megkerülte a domb kiugró lábát, és odaért. Csiledü a gyors pej tomporát megcsapkodta, gyorsan elfutamodott, és az Onon mentén felfelé elmenekült.

MTT

- (59) Amikor Jiszügej-baatur a tatár **Temüdzsin-ügét**, Kori-bukát más tatárokkal együtt foglyokként hazahozta, Höelün nagyasszony éppen várandós volt. Az Onon menti Deliün-boldaknál laktak ekkor, itt **született meg Dzsingisz kán**. Születésekor jobb kezében **alvadt vércsomót** szorongatott, mely akkora volt**, mint egy bokacsont**. Így született meg. Mivel akkor jött a világra, amikor a tatár Temüdzsin-ügét meghozták, **azért adták neki a Temüdzsin nevet**. (60) Jiszügej-baaturnak Höelün nagyasszonytól négy fia született: **Temüdzsin**, Kaszar, Kacsiun és Temüge. Született még egy leánya, Temülün. Temüdzsin kilencéves korára Dzsocsi-kaszar hétéves volt, Kacsiun-elcsi öt, Temüge-otcsigin három. Temülün még bölcsőben feküdt.

MTT

- (61) Amikor Temüdzsin **kilencéves lett**, Jiszügej-baatur Temüdzsinnel együtt felkerekedett **Höelün anya rokonaihoz, az olkunuut néphez**, fia anyai nagybátyjaihoz leánykérőbe. Mentében, Csekcser és Csikurgu között, összetalálkozott az **Onggirat-nembeli Dej-szecsennel**.
  (62) Dej-szecsen így szólt: **Jiszügej sógor**, hová igyekszel? Jiszügej-baatur így válaszolt: Azért indultam útnak, hogy fiam anyai nagybátyjaihoz, az olkunuut néphez menjek leánykérőbe. Dej-szecsen erre így szólt: A te fiadnak
- Olyan a szeme mint a tűz,
  Orcája mint a napfény.

Temüdzsin és Dzsamuka

MTT

- (63) Jiszügej sógor, **álmot láttam** az éjszaka. Egy **fehér szongorsólyom** repült oda hozzám, karmai közt a **nappal meg a holddal**, és a kezemre telepedett. Álmomat elmondtam az embereknek: a napot meg a holdat csak tekintetünkkel látjuk, most meg a szongor odahozta hozzám a karmai közt, és a kezemre telepedett. Leszállott a fehér madár. Ugyan milyen szerencsét jelent ez számomra? Azt jelentette az álmom, Jiszügej sógor, hogy eljössz a fiaddal hozzám. Szép álmot álmodtam. Hogy mit jelent ez az álom? Megmondta előre, hogy a **Kijat-nemzetség** szerencsét hozó hírnökeiként eljöttök ti ide.

MTT

- Jiszügej sógor, menjünk a jurtámba. Kicsiny még a lányom, nézd meg, sógor - mondotta Dej-szecsen, majd bevezette őt, és leültette.
  (66) Mikor az megnézte a leányt, egy ragyogó arcú, tüzes szemű kislányt látott maga előtt; igen megtetszett neki. Tíz éves volt, egy évvel idősebb, mint Temüdzsin, és Börtének hívták. Jiszügej az éjszakát ott töltötte, s másnap, midőn megkérte a leány kezét, Dej-szecsen így szólt: Ha sokat kéretném magamat, mikor odaadom, fennhéjázónak tartanál, ha keveset kéretném magam, mikor odaadom, lenéznél. De a lánynak az a sorsa, hogy nem öregszik meg annál a jurta-ajtónál, ahol született. Odaadom a lányomat, te meg hagyd itt a fiadat vőnek. Megegyeztek a dologban. Jiszügej-baatur ekkor így szólt: Itthagyom a fiamat vőnek. De az én fiam nagyon fél a kutyától; sógor, ne ijesztgesd őt kutyával! Ezzel vezetéklovát odaadta foglalóba, Temüdzsint pedig otthagyta vőnek, és elment.

Terminológia

- *owog, urag, ugsaa, ug yajguur, üye, yasan cusan töröl*
- Törzs, származás, eredet, gyökér, nemzedék, csont- és vér- rokonság
- *xud - xudgui yos*
- Sógor nemzetség

Terminológia 2.

- *exiin tal: altan xewlii, nagac*
- Anyai ág, arany méh, anyai nagybáty
- *9 üye, ugiin sudar (!)*
- 9 nemzedék, családfa

Owog (mong. *oboγ*)

- ősök (mitológia, temetkezési hely)
- tűzhely (tűzáldozat)
- szakrális személy (sámán?)
- *ceer*
- *xot ail*-rendszer (legelő, használati eszközök, téli szállás, munkamegosztás)
- *tamga*
- *qurultai*
- insignia (*tug, süld*)
- ünnepek
- kollektív felelősség